

Srovnání učení o ospravedlnění u M. Luthera a sv. Tomáše věnoval svou disertaci (1967) a vydavatelé třetího vydání *Lexikonu für Theologie und Kirche* ne náhodou světili heslo „**Luther, Martin, Theologe, dt. Reformator**“ (I/IV) právě jemu (1997, sv. 6, 1129–1140).

Překlad faráře Jaroslava Vokouna vysoce převyšuje současný český standard. Citace spisu *O svobodě křesťanské* opírá o reformační český překlad z roku 1521 (vyšel rok po prvním originálním vydání). Jenom nevím, proč na jednom místě přeložil *De servo arbitrio O zotročeném svědomí* (185), když na jiném místě navrhuje jako korektní překlad *O zotročené vůli* (125); termín *naturfilozofie* považují za zbytečný germanismus.

Knihu tvoří 16 kapitol: 2 kapitoly úvodu, 4 kapitoly povahy historickobiografické, závěrečná kapitola ekumenická „*Náš společný učitel?*“ (slova kardinála Willebrandse z roku 1970!), dodatková kapitola *Poznámky suše odborné*. 9 tématických kapitol je věnováno kontroverzně-theologickým tématům, která katolika „*bolí*“, ale o nichž autor soudí, „*že jsou ,katolicky možná*“,

ba že už jsou katolicky samozřejmá“ (81): jistota spásy, slovo a svátosti, víra a skutky, křesťanská svoboda, křesťan jako spravedlivý a hříšník současně, církvev, učení o dvou říších a o skrytém a zjevném Bohu a konečně článek o ospravedlnění. Nakonec stovky pečlivě přeložených poznámek, podrobný seznam německé literatury a soupis užitých Lutherových děl podle kritického Výmarského vydání (z 57 svazků základních korpusu).

Platí-li v reformátorově zemi slova o „*zapomenutí na Luthera*“ (15), potom bychom u nás museli hovořit o české ignoranci: Zapomenout můžeme pouze to, co jsme znali. A kdy kdo z nás znal Luthera? Na základě přesvědčení o Lutherově tiché přítomnosti v dnešním katolickém myšlení se Pesch odvažuje soudit: „*Cesty k Lutherovi* nás většinou dovedou k tomu, co všichni jako věřící dávno víme.“ (31) Zda i my můžeme či dokonce musíme mluvit „*o Lutherově nepozorované, ale nanejvýš účinné přítomnosti*“ v našem katolickém a evangelickém myšlení a životě, nechť posoudí laskaví čtenáři obou konfesí sami.

Jan Štefan

MODERNÍ KOMPLEXNÍ NÁSTROJ KE STUDIU PÍSMÁ

Bible Works for Windows, Version 4.0, vyd. Hermeneutika. Computer Bible Research Software, Big Fork (MT, USA), cena 375 USD.¹

Není sice obvyklé na tomto místě uvádět recenze softwarových produktů, ale výše uvedený titul za to rozhodně stojí.

Jedná se o komplexní, velmi výkonnou textovou databázi pro studium Bible. Tento programový „balík“ zahrnuje roz-

¹ O možnostech tuzemského nákupu je možné se informovat u České biblické společnosti.

sáhlo knihovnu biblických textů, jazykových slovníků, biblických encyklopedií a dalších příruček pro biblisty a písmáky. Jedinečnou výhodou databázového zpracování těchto textů a příruček je přitom jejich vzájemné propojení, umožňující rychlé a uživatelsky snadné vyhledávání a zpracovávání potřebných informací. Studiu Písma se tak nabízí mimořádně efektivní a uživatelsky přívětivý nástroj, který má v řadě ohledů nezanedbatelné výhody oproti knižním edicím; má ovšem také své nevýhody. Vzhledem k tomu, že verze 4.0, uvedená na trh na podzim 1999, významně pokročila ve zdokonalení své textové základny i nástrojových možností, sluší se tuto softwarovou knihovnu alespoň stručně představit. Pozornost českých biblistů by měla nyní poutat už také tím, že mezi svými biblickými texty uvádí i české překlady Bible a umožňuje s nimi kriticky pracovat.

Obsáhlý programový „balík“ se prodává na dvou kompaktních discích. První obsahuje vlastní program a všechny podstatné datové soubory, druhý disk nabízí jednak multimediálního průvodce po základních i speciálnějším funkcích programu BibleWorks (ve videoformátu), jednak další, zcela samostatný titul – encyklopedii *International Standard Bible Encyclopedia* (velmi důkladný, dnes však už v mnohém zastaralý biblický slovník středního rozsahu shrnující biblické bádání do 1. sv. války [1. vydání 1915]).

Databáze BibleWorks obsahuje především *biblické texty hebrejské* (aramejské) a *řecké*, a to jak ve tvaru standardních edic (Biblia Hebraica Stuttgartensia, The Greek New Testament [resp. Nestle, 26. ed.], Rahlfsova Septuaginta), tak i v morfologicky kódovaném prove-

dení. Zejména tyto morfologicky analyzované databáze textů vnášejí průlom do možností studia biblických textů. V posledních 30 letech pokročila biblistika na tomto poli mílovými kroky kupředu; nyní se nástroje tohoto typu studia nabízejí nejširší obci zájemcu a chybovost jejich zpracování je již téměř nulová. Vzhledem k tomu, že jsou tyto databáze důkladně indexovány, umožňují běžné konkordanční vyhledávání slov či jejich specifických tvarů (podle libovolně zvolených hledisek) v rychlosti zlomků vteřin. Technická stránka přitom v nejběžnějších funkcích zůstává skryta za uživatelsky zcela jednoduchým ovládním. Například pro nejběžnější slovně-konkordanční vyhledání tvarů stačí dvakrát „kliknout“ levým tlačítkem myši na příslušný tvar přímo v textu; nechcete-li hledat konkrétní tvar, nýbrž slovníkový pojem bez ohledu na tvarosloví, „kliknete“ pravým tlačítkem a vyberete příslušnou položku z nabídky. Kromě těchto jednoduchých konkordančních funkcí ovšem – a to je podstatný průlom – umožňuje tato databáze zadávat i komplexní podmínky vyhledávání, čímž zásadně překračuje možnosti tradičních konkordancí či lexikonů. Tak je například možné vyhledat v textu formulace pouze na základě formálních jazykových hledisek (třeba všechna participia plurálu bez ohledu na rod či osobu, která přitom v textu následují jako první až třetí tvar po osobním zájmenu, a přitom jsou ještě následována infinitivní vazbou), nebo jakkoli kombinovat hlediska formální a sémantická. Samozřejmě je přitom možné užít celou škálu logických operátorů pro vyjádření vzájemných vazeb a vztahů, zadat hierarchii postupných podmínek a podobně. Tak je třeba mož-

né hledat texty, kde je slovo „Hospodin“ bezprostředně následujícím subjektem slovesa ve tvaru konsekutivního imperfekta ze sémantické skupiny „říkat“, „mluvit“, „volat“ a „ptát se“, a v následujícím kontextu pěti veršů se přitom vyskytuje podmínková věta; nebo je například možné hledat místa, kde je termín „ekklésia“ (církev) spojován s jakýmkoli adjektivem. Co to znamená pro studium Písma, zejména pro možnost prověřování termínů a vazeb v jejich reálných jazykových kontextech a v jejich vazbách na další jazykové fenomény, ocení jistě každý, kdo s podobnou problematikou někdy zápasil a tyto otázky si kladl jen s běžným tištěným textem, slovníkem a konkordancí v ruce.

Jako příklad bohatosti nabízené „knihovny“ biblických textů uveďme všechny dodávané verze řeckého novozákonního textu: *The Greek New Testament* [4. ed; 1994] (= Nestle-Aland, 27. ed), *Analytical Greek New Testament* (T. & B. Friberg, 3. v.; 1994), *BibleWorks Greek New Testament Morphology* (1999), *Textus Receptus* (Beza 1598 / Scrivener 1894), *Scrivener 1894 Greek New Testament Morphology* (1994), *Robinson-Pierpoint Majority Text* (text + morphology 1995), *Robert Estienne's 1550 Greek New Testament* (založen na Complutenské polyglotě 1522 a 5. vyd. Erasmově 1535; text + morfologie 1994), *Westcott & Hort Greek New Testament* (1889, podklad řady překladů do angličtiny) a *Tischendorf* (8. ed., 1869–72).

Kromě biblických textů v originálních jazycích nabízí BibleWorks 4.0 překlady do 17 jazyků (řecká *Septuaginta*, latinská *Vulgata*, klasické i moderní překlady do národních jazyků). U několika jazyků se přitom jedná o mno-

hočetné knihovny (anglických překladů je zatím dvacet nejdůležitějších, německých a francouzských po šesti); české verze jsou zde čtyři (*Bible Kralická* [1613], *Ekumenický překlad* [1985], *Překlad KMS Nová smlouva* [1994] a tzv. *Nová Bible Kralická* [1998]).

Vedle biblických textů obsahuje BibleWorks také slovníky, encyklopedie a příručky pro studium Písma. Z jazykových slovníků jsou to především hebrejsko-anglické (*Revised BDB Hebrew-English Lexicon* by R. Whitaker; *Abridged BDB-Gesenius Lexicon: The Theological Wordbook of the Old Testament*, by R. Laird Harris, Gleason L. Archer Jr., Bruce K. Waltke) a řecko-anglické lexikony (*The Abridged Liddell-Scott Greek-English Lexicon* [s doplněním veškeré slovní zásoby Septuaginty]; *Analytical Lexicon to the Greek New Testament* by Timothy and Barbara Friberg; *A Concise Greek-English Dictionary of the New Testament* by Barclay M. Newman, Jr.; *Louw-Nida Greek-English Lexicon of the New Testament Based on Semantic Domains*, 2nd Edition, by J. P. Louw and E. A. Nida; *A Greek-English Lexicon of the New Testament*). Z nich zde upozorňuji zejména na Louw-Nidův řecký slovník, jehož heslář není sestaven abecedně, nýbrž podle sémantických skupin, a nabízí tak soustavný přehled po slovním poli dané problematiky. Ze starších a klasických encyklopedických příruček je třeba uvést alespoň *The Treasury of Scripture Knowledge a Easton's Bible Dictionary* (3. vyd. 1897), z moderních pak alespoň *Nave's Topical Bible* (1990), *Outline of the Bible* (by Bruce M. Metzger 1989) a *Bible Maps, a satellite vector-based map system with archaeological sites* (by Michael D. Tan 1996).

1999). V databázovém „balíku“ BibleWorks se ovšem nabízí ještě řada dalších příruček.

Se všemi „knihami“, které jsou v BibleWorks zahrnuty, se dá samozřejmě pracovat běžným způsobem – lze je běžně číst a tisknout jejich texty. Kopírování elektronických „výstřižků“ do textového editoru je snadné a pracuje bezchybně i s řeckými a hebrejskými typy písma. Interní textový editor patří k jedněm z mála, které správně zalamují odstavce textů psaných zprava doleva (hebrejšтина, aramejšтина) a při vši prostotě jeho vybavení jej lze vše doporučit pro předběžné ediční zpracování hebrejských či aramejských textů před jejich užitím v jiných, dokonalejších editorech.

Specifickým přínosem databázových funkcí BibleWorks je ovšem vzájemné provázání jednotlivých „příruček“ s texty. Tak se například při čtení hebrejského, aramejského či řeckého textu (při pouhém pohybu kurzoru přes jednotlivý tvar) automaticky v levém spodním okně zobrazuje morfologická analýza tvaru a příslušná hesla z jazykového slovníku. Tuto funkci obsahovala sice už verze 3.5; ve verzi 4.0 však práce na morfologické analýze řeckých textů a na slovnících pokročila natolik, že je pokryta veškerá slovní zásoba hebrejských, aramejských a řeckých textů Bible. Obdobná funkce je dokonce přiřazena i některým překladům do národních jazyků, kde se při čtení mohou automaticky zobrazovat „podklady“ z hebrejského či řeckého originálu (jak to český písmák zná z tzv. velké *Biblické konkordance* [Praha 1961 nn]) a to včetně jejich slovníkových hesel. Díky této funkci má každý, kdo pracuje s překladem, možnost zpětné terminologické kontroly;

a ovšem, každý, kdo pracuje s hebrejským či řeckým zněním, má pohodlnou a rychlou slovníkovou kontrolu svého chápání textu vždy pohotově (toto „okno“ lze samozřejmě také vypnout a funkci nevyužívat).

K samozřejmě výbavě patří možnost opatřit biblické verše vlastní soustavou poznámek, výpisků a odkazů.

Zobrazování zvolených databází a výstupů (biblické texty, příručky, výsledky hledání) je velmi přehledné a ctí zásady obvyklé v prostředí Windows. Samozřejmě je možné libovolně volit, které verze textů a překladů se mají zobrazovat (pokud nespouštíme BibleWorks z CD-ROMu je vhodné provést důkladnou selekci už při instalaci); také je možné ukládat si neobvyklejší kombinace nastavení a uložit si je jako rychlé předvolby. V každém okamžiku práce můžeme přepínat mezi zobrazením jediné verze textu (čteme delší odstavec v širším kontextu), nebo zobrazením interlineárním, kdy vidíme jediný verš ve všech právě zvolených verzích. Lze také zvolit zobrazení sloupcové, kdy se zvolené verze zobrazují ve sloupcové „synopsi“; při listování či jiném pohybu se pak samozřejmě mohou (anebo nemusí) synchronně pohybovat výpisy ve všech zobrazovaných sloupcích.

O vynikajících možnostech prohledávání textů jsem se již zmínil – od rychlého vytvoření „konkordančního“ rejstříku „na jeden klik“ až po komplexní formulace různorodých podmínek, jimž má vyhledaný materiál vyhovět. K samozřejmosti patří, že si přitom můžeme zvolit konkrétní okruh prohledávaných textů; to umožňuje vytváření specifických přehledů pro vymezené literární okruhy či jednotlivé biblické knihy. Významným dílčím přínosem

verze 4.0 je oproti starším verzím jednotné zpracování a vzájemné spojení textových i analytických databází řeckého textu Starého a Nového zákona (LXX a GNT) – vyhledávání v řecké Bibli nyní může zahrnout celý raně křesťanský kánon textů (včetně textů apokryfních); bez ohledu na různé zpracování tištěných edic a konkordancí tak tato elektronická databáze nabízí možnost práce s „jednotlivou“ Septuagintou.

Důležitou oblastí softwarového zpracování je možnost komunikace s jinými programy systému Windows, zejména s nejběžnějšími textovými editory. BibleWorks mají již od verze 3.5 velmi dobré rozhraní pro přímé sdílení dat. Kromě samozřejmé možnosti kopírování textů přes schránku (clipboard) je možné výstupy hledání (ať jen seznamy rejstříkových odkazů biblických míst, ať úplné konkordanční výpisy textů včetně mnohojazyčného interlineárního zobrazení) poslat přímo do zvoleného dokumentu, který je v daný okamžik v některém z textových editorů otevřen. U novějších verzí editorů přitom zůstávají zachována i hebrejská a řecká písmena.

Databázový „balík“ BibleWorks nevyniká mezi ostatními produkty podobného typu jen obsáhlostí a solidností nabízené datové základny, je také velmi dobře zpracován softwarově. Má uživatelsky „příjemnou tvář“, nabízí bohatou pomoc (help) a kontextuálně reagující nápovědy a co je pro prostředí Windows mimořádně cenné – chová se stabilně. K důvěryhodnosti zpracování přispívá i to, že je celý balík velmi transparentní – narozdíl od mnoha „záračných programů“ poskytuje podrobné informace o zdroji svých vstupních dat (přesná citace použitých edic), o způsobu zpracování a jeho autorech, případ-

ně i o historii postupného přepracování jednotlivých verzí. Uživatel ví, s čím pracuje, a má možnost zpětné kontroly. To je u softwarových produktů bohužel jen zdánlivá samozřejmost – mnohdy program pouze svádí „krásnou tvář“, ale neumožní nahlédnout, co přesně dělá a jakou kvalitu mají jeho vstupní data.

Dalším příjemným rysem BibleWorks je značná uživatelská přizpůsobivost. Opět nejde jen o to, že by program umožnit nastavit proporce svých součástí a pamatoval si uživatelské oblíbené nastavení – to se u dnešních programů právem považuje samozřejmé. Nad tuto míru BibleWorks pokročilemu uživateli umožňují zasáhnout mnohem hlouběji; například umožňují editovat interní seznamy názvů a zkratk biblických knih a vytvořit si tak vlastní „neanglickou“ šablonu pro databázově generované výpisy, konkordanční odkazy a podobně. Chceme-li pak užít vyhledaný materiál v českém textu (import či vložení dat), nemusíme již opravovat cizojazyčné zkratky biblických knih na český standard. Tyto možnosti jsou znakem vstřícnosti vydavatelské firmy, která mnohé uživatele jistě potěší – toho pak, kdo je „vychován“ produkty firmy Microsoft, možná až překvapí.

Na internetu (www.bibleworks.com) si pak můžeme kdykoli najít aktuální informace o nejčerstvějších změnách a zdarma si stáhnout poslední „update“ moduly pro příslušné součásti databáze. V současné době jsou doplňována a zpřesňována zejména analytická data řeckých textů a příslušných jazykových slovníků, která dosud obsahují dílčí nedostatky a chyby; hebrejské a aramejské databáze textů byly pořízeny dříve a jsou již několik let v podstatě stabilní.

Svémi možnostmi je program Bible-Works otevřen široké škále uživatelů – od laických písmáků až po specializo-

vané badatele. Nezbyvá než si přát, aby i v našem českém prostředí vydatně sloužil svému účelu.

Martin Prudký

KNIHY ZASLANÉ REDAKCI

KARMEELITÁNSKÉ NAKLADATELSTVÍ

Josef Dolista: Perspektivy církve. Vybrané kapitoly z eklesiologie
Kostelní Vydří 2000, stran 119, cena neuvedena.

3 K

Zdeněk R. Dittrich: Balkánské kolbiště a evropské mocnosti
Brno 1998, stran 88, doporučená cena 80 Kč.

Vlastimil Kybal: Karel Havlíček a naše svoboda
Brno 1997, stran 52, cena neuvedena.

Gorazd Vopatrný: Pravoslavná církev v Československu v letech 1945–1951
Brno 1998, stran 128, cena neuvedena.

Jaroslav Hrdlička: Vlastimil Kybal a Univerzita Karlova
Brno 1997, stran 176, cena neuvedena.

Paul Tillich: Lidské tázání po nepodmíněném
Brno 1997, stran 86, doporučená cena 55 Kč.

Comenius als Theologe, ed. V. J. Dvořák, J. B. Lášek
Praha 1998, stran 271, cena neuvedena.

SÍŤ

Jan B. Lášek: Počátky křesťanství u východních Slovanů
Praha 1997, stran 337, doporučená cena 195 Kč.

Studia theologica

Teologický časopis, který vydávají společně Cyrilometodějská TF UP Olomouc a TF JČU České Budějovice, ve spolupráci s TF Trnavské univerzity. První číslo nového teologického časopisu, který bude vycházet prozatím dvakrát ročně, vyšlo na podzim 1999.